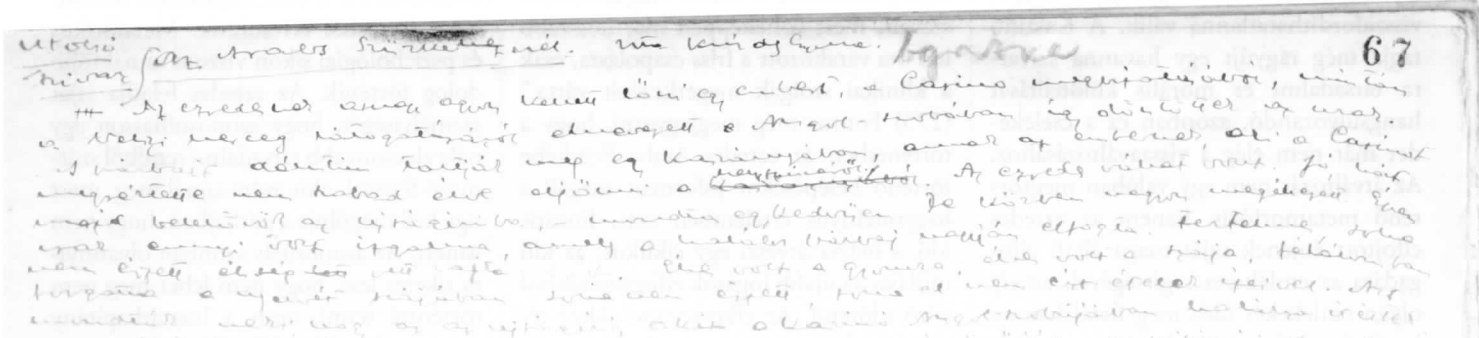

Közelítés(ek) az *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* című novellához *

VIGH IMRE

(OSZK)

Krúdy Gyula *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* című novellája az író gyakran emlegetett és sokszor értelmezett szövegei közé tartozik. Az elbeszélés 1927. augusztus 16-án jelent meg először a Nyugat hasábjain, kötetben azonban csak jóval az író halála után, 1948-ban, az *Egy pohár borovicska* című válogatásban. Megjelent angolul és francia nyelven is.

A novella története röviden összefoglalható: egy szolgálaton kívüli tiszt azt a megbízást kapja a Kaszinó tagjaitól, hogy párbajban lőjön agyon egy újságíró, „aki a Kaszinót megsértette”. (273)¹ Az írás további részében annak lehetünk tanúi, ahogyan az ezredes megpróbál leereszkedni a kófic társadalmi szintjére és részesülni a (szerinte) ahhoz kapcsolódó életmódból, csupa olyan ételt és italt fogyasztva, amelyek társadalmi rangjával ellentétben állnak. A párbaj két

résztevője véletlenül találkozik az Arabs Szürkéhez címzett külvárosi (ferencvárosi) kiskorcsmában, azonban az elbeszélő bizonytalanságban hagyja az olvasót, hogy a kocsmába hirtelen betérő alak, valóban a hírlapíró, s nem csak az ezredes képzeletének játéka, vagy egy furcsa idegen, akit a katona ismeretlen ellenfelével azonosít. A párbaj ezután lezajlik a kijelölt helyen, a kaszárnyában, ahol az újságíró lelövi P. E. G. szolgálaton kívüli huszárezredest. A katonatiszt haláláról mintegy mellékesen, egy hullaszállító kocsis megjegyzéséből értesülhet az olvasó.

Az *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* című novellát gyakran emlegetik *A hírlapíró és a halál* párdarabjaként, együtt ikernovelláknak is nevezik őket. A két szöveg ugyanannak a történetnek a párbaj-ellenfelei nézőpontjából bemutatott változatai. A két szereplő ellentétes utat jár be a párbajra történő felkészülésben: míg az ezredes útja a visszafordíthatatlan romlás, az alantas élvezetek felé vezet, addig Széplaki Titusz hírlapíróé az érzéki, nagyvilági örömeikön keresztül a dicsőség és a hírnév felé tart. A tematikus párhuzamokon és azonosságokon túl (pl. azonos szereplők, kalap, boternyő, halál motívuma), a két novella sokban különbözik (pl. az egyikben kevésbé hangsúlyos az evés, illetve tagoltabb tér- és időszerkezet jellemzi).

Már a szöveg címe is működésbe hoz egy értelmezői játékot, ugyanis hangsúlyos utalás történik benne az utolsó vacsorára, nemcsak mint szimbolikus cselekvésre, hanem mint étkezési aktusra is, amely nem mellőzhető Krúdy novellájának értelmezésénél. A műben többször felszökken a halál gondolata, előrevetítődik

a huszártiszt sorsa, hol szövegszerűen („Éppen csak annyi volt izgalma, amely a halálos párbaj napján elfogta.” [273.]), hol pedig a különféle motívumok révén (pl. a hullaszállító, vagy a titokzatos fiatalember kocsisának megjelenésével). A legtöbbször az ezredes szájából hangzanak el a végre utaló szavak, miután folyton emlegeti, hogy egy ismeretlen kóficot kell megölnie, akit alacsonyabb társadalmi rangja miatt sajnál meg. A halál képzete akkor teremődik meg a legerősebben, amikor a (valószínűsített) ellenfelek, a huszártiszt és a titokzatos idegen, egymásra néznek. A fiatalember az ezredest egy „minthás” társítással az ördöghöz vagy a halálhoz hasonlítja, majd kocsisához hőrög, hogy vigye a lakatnyába, a fiákeres pedig „olyan gyorsan vágott lovai közé, mint a halál”. (287) A kocsis halállal történő azonosítását a narrátor tovább erősíti azzal a megjegyzésével, amely szerint a fiákerest nem ismerte senki a környéken, „pedig itt, az Arabsnál minden valamirevaló bérkocsi meg szokott fordulni”. (287)

Az írásműben különösen jelentős szerephez jut az étkezés, a gasztronómia, ezért szokás Krúdynak ezt az írását az úgynevezett „gyomornovellák” körébe sorolni. Ezekre a szövegekre jellemző, hogy rengeteg étkezéstörténeti, gasztronómiai utalást, reflexiót, tartalmazznak, nagy jelentőséget kap bennük a színtér, amely a legtöbb esetben valamely kocma vagy vendéglő, de semmiképpen sem otthoni környezet. Továbbá a rendelés, az étkezés előkészületeinek, folyamatának leírása, a vendég helyenként színpadias monológjai nagyobb jelentőséggel bírnak, mint maga az étkezés folyamata. Ezek a jellemzők az *Utolsó szivar*...-ban

Kass János illusztrációja *A hírlapíró és a halál* című novellához (Krúdy Gyula: *Az élet álom*, 1957)

is megfigyelhetők, s kiegészíthetők még annyival, hogy az étkezés az ezredes számára nem egyszerű fogyasztás, táplálkozás, hanem valamilyen rituális cselekvés, átváltozás. A főszereplő az evés által tud azonosulni ellenfelével, megszabadulni társadalmi státuszától, lealacsonyodni az újságíróhoz. Az azonosulás azonban olyannyira sikerül, hogy teljes lesz, s visszafordíthatatlanná válik. A Kaszinó tagja még rágyújt egy havanna szivarra társadalmi és morális különállását hangsúlyozandó, azonban ez a cselekedet már nem elég a visszaváltozásához. Az átváltozás nem egy valóban megtörténő metamorfózis, hanem az ezredes elfojtott énjének saját maga általi elfogadása az emlékezet segítségével, amely olyan emlékeket idéz meg fiatal katona korából, amikor inkább otthon maradt tepertőt enni, mintsem élvezte volna a pezsgős borvacsorákat tisztársaival. A külvárosi kocsmában történő étkezés az ezredest saját ezredesi mivoltától fosztja meg, miáltal kikerül a társadalomból, az úri körök nem fogadnák vissza, míg az alacsonyabb körökben kívülállóként viselkedik. A katonatiszt nagyfokú éhsége, bekebelezési vágya összefüggésbe hozható a kannibalizmus lélektanának azzal a mozzanatával, amely szerint az ellenfél teljes elpusztítása, vagy az ellenséges erők kiengesztelése csak akkor valósulhat meg, ha az illetőt elfogyasztják. Ezzel szemben a szövegben nem ez történik, hanem a főhős saját magát adja fel, s ezzel elárulja annak a körnek a normáit, amelyhez maga is tartozott. Ez a részlet akár azt az értelmezést is megengedheti, hogy a főhős nem ellenfelét, hanem saját magát falja fel szimbolikusan.

A novellában nemcsak az étkezés és előkészületei leírásának jut bőséges tér, hanem az ezredes monológjainak, a csapossal folytatott „beszélgetéseinek” is. A szolgálaton kívüli tiszt, miközben pörköltmaradékot, tepertőt és szalámit fogyaszt, azonközben olyan, általa fogyasztott és elérhető ételekről beszél a kocsmában közönségének (leginkább Jánosnak), amelyek számára társadalmi rangjából eredően hozzáférhetők, mindennaposak, ebben a közegben azonban ellentétesnek hatnak. Egyes ételek (pl. tepertő) saját múltját idézik fel számára, az étkezés segít kapcsolatot teremteni számára saját elfojtott múltjával. A főhős Jánossal és a kocsmáros feleségével folytatott beszélgetései többnyire meg nem értettségről, kommunikációs problémákról tanúskodnak, ugyanis a tiszt akárhogy igyekszik, nem képes megérteni a hírlap-

író világát s az abban szereplő emberek sem értik meg őt. Továbbá míg az ezredes úgy gondolja, ő ereszkedik le a csapolegény szintjére, addig utóbbi az ellenkezőjét véli. A narrátor is többször hangoztatja a két világ közötti kommunikációs és megértésszünetet. Ezt bizonyítja a következő idézet is: „A Jánosnak nevezett legény talán nem is értette meg az ezredes szavait, mert voltaképpen már hosszabb idő óta várakozott a friss csapolásra, csak a klinikai szolgák megérkezését várta.” (275) Fontos még megjegyezni, hogy a történetben az ezredes Arabs Szürkébe történő belépésekor jóformán megáll a hagyományos értelemben vett, lineáris idő, s helyét átveszi egy ciklikus, az idő múlását az újabb fogások elfogyasztásával jelző időrend. Az elbeszélésbe akkor tér vissza a hagyományos értelemben vett idő, amikor a huszártiszt a párbaj előtt negyed órával az óráját nézegeti s ő is rendel a fiatalember által fogyasztott szilvaszeszből.

A szöveg több elemében is megidéz egy hajdanvolt világot, az Osztrák-Magyar Monarchia világát. A fikatív világ egy olyan univerzumot tár az olvasó szeme elé, amelyben a Nemzeti Kaszinó Angol szobáját a velszi herceg látogatásának tiszteletére nevezték el, fennállt a párbaj intézménye, s a hentesné még ismerte Vajda Jánost, akinek a verseskötetéből kitépott lapokba csomagolja a huszártiszt által kért tepertőt. Az ezredes (pontosabban a narrátor) emlegeti Rudolf királyfi, Lucziánovics, Wampetics és Müller nevét is. A Monarchia világának megképzését segítik az olyan németes kifejezések, mint a „Gib im” (276), vagy az ételek németes-osztrákos nevének használata, például „abgesnitesz”. (282) Ezek a szavak és kifejezések egy egykor volt közös (birodalmi) nyelv emlékeztetést idézik. A szecessziós értékválság is megemlíthető, mint az osztrák-magyar értékválság megképzője, s amely elsősorban az ezredes viselkedésében fedezhető fel. Krúdy írásának szereplője egybevethető lehet Thomas Mann *Halál Velencében* című művének Aschenbach nevű főhősével, azonban míg Gustav Aschenbach komoly, hagyományos értékek hordozója s személyes válsága ezért különös hangsúlyt kap, addig a katonatiszt anekdotikus, lebegő figura, „aki legfeljebb annyit szokott gondolkodni az élet és a halál dolgai felett, mint egy bástya a sakkjátekban” (273). Azokat az erkölcsi törvényeket, amelyektől Aschenbach szenved, P. E. G. figyelembe se veszi, s egyfajta hedonizmussal merül alá az alantas élet-

örömökben. Krúdy novellája túllép a szecesszió érték- és normarendszerén, s nem csupán annak megingását és elmúlását konstatálja, hanem magát a normarendszert tolja félre.

Krúdy alkotói pályájának ebben a kései remekművében a történet szintjén kevés esemény megy végbe, s azoknak kimeneteléről is csak mellékesen, másodlagos forrásból értesülünk. Metaforikus és pszichológiai síkon viszont annál több dolog történik. Az ezredes feladja saját személyiségét, hogy azonosulhasson egy nála alacsonyabb társadalmi rendből származó férfival, akit azért sajnál meg, mert úgy kell megölnie a párbajban, hogy nem ismeri. Az azonosulás azonban olyannyira sikeres lesz, hogy nem lehet meg nem történné tenni, amit a huszárkapitány a szivar rituális elfüstölésével szeretne megvalósítani. Az elbeszélésben jelentős szerep jut a gasztronómiának, azonban az evés a főszereplő számára nem pusztán táplálkozás, hanem az azonosulás útja, az átváltozás lehetőségége. Az étkezés mellett nagy teret kapnak a kapitány monológjai és beszélgetései Jánossal és a fogadósnéval, amelyek arról tanúskodnak, hogy az ezredes idegenül mozog ebben a világban, s jelentős kommunikációs szakadék húzódik közöttük. A novella világa felidéz egy hajdanvolt, századfordulós világot, amelyet egyes ételek német neve vagy a német szavak és monarchikus figurák fel- emlegetése is alátámaszt.

Kass János illusztrációja az *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* című novellához (Krúdy Gyula: *Az élet díom*, 1957)

* A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ Itt és a továbbiakban az idézetek és az oldalszámok az alábbi kiadásból származnak: KRÚDY Gyula: *Delikátesz. Válogatott elbeszélések 1926–1930*, szerk. BARTA András, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982.